

J. Moravčík: Úvaha o demokratické legitimitě a o jejím vztahu k naší ústavě

- editor007 | 6. června 2024

ČESKO: Tento text budu psát nikoliv jako vystudovaný politolog, nýbrž jako obyčejný laický občan se zájmem o veřejné dění a politiku. Komu moje „laickost“ nevdá, nechť čte dál.

Když si v Google vyhledám pojem „demokratická legitimita“, tak je trochu překvapivé, že žádný samostatný článek (natož stránku na wikipedii), který by se věnoval demokratické legitimitě obecně - jako takové - mi vyhledávač nenajde. To je tím více důvodem pro to, abych text začal pokusem o definici tohoto pojmu. Tedy:

Pod souslovím „demokratická legitimita“ se označuje situace, v níž existující a schválené orgány moci jak lidské (tj. konkrétní lidé zastávající mocenské pozice ve všech složkách státní moci - především zákonodárné, výkonné, soudní), tak „papírové“ (tj. v textové podobě sepsané a zveřejněné platné zákony v čele s ústavou, a mezinárodní smlouvy) jsou více či méně přímo a více či méně bezprostředně legitimovány/odsouhlaseny určitým způsobem definovanou většinou občanů disponujících hlasovacím právem.

Stát, nebo mezistátní-mezinárodní smlouva či jiný nadstátní orgán moci je tedy natolik demokratický, nakolik byl co do svých složek moci na všech úrovních správy demokraticky legitimován. Demokratická legitimita dané složky moci může být tedy silná, slabá a nebo dokonce fakticky vůbec žádná. Obecně je demokratická legitimita nejsilnější v přímé demokracii, a v rámci ní je tím silnější, čím větší je „granularita“, tj. jakási míra rozlišení toho, o čem konkrétně budou občané přímo rozhodovat (typicky referendem). Demokratická legitimita je větší tam, kde občané přímo rozhodují o konkrétních smlouvách či skutečnostech na všech úrovních (samo)správy, než tam, kde toto rozhodnutí ponechají na jimi volených zástupcích, byť tito byli na svých pozicích demokraticky legitimováni třeba v nejvyšší míře.

Z výše uvedeného ihned vyplývá pár pod-otázek, které se nyní pokusím stručně probrat či okomentovat, byť netvoří jádro sdělení tohoto textu. Komu se nechce číst celý text, může nyní teoreticky přeskóčit až na sekci nadepsanou „Demokratická legitimita našich složek moci a především naší ústavy“

Nejprve k otázce složek moci. V papírově demokratických státech republikánské formy vlády se moc oficiálně dělí na zákonodárnou, výkonnou a soudní. Demokratickou legitimitu by měla samozřejmě mít každá z nich - jak silnou, to je otázka k probrání. Já chci nyní obrátit pozornost na to, že vedle těchto „papírově definovaných“ složek státní moci zde však máme ještě „neoficiální“ složky moci, jde-li to tak nazvat, které existují fakticky, ovšem nikoliv papírově. Je to především moc mediální a v posledních zhruba dvou desetiletích moc korporátní, přičemž zvláště ta druhá se fakticky ukazuje být silnější, než všechny „papírové“ složky moci státní (viz zrušení Trumpova Twitterového účtu). No a stoupenci tzv. Koncepce sociální bezpečnosti by ihned připomněli moc konceptuální a ideologickou. Píšu to vše zde především proto, že tyto složky moci jsou fakticky existující a samozřejmě žádnou demokratickou legitimitu pro svůj „výkon moci“ nemají. Z hlediska politické vědy sice neexistují, ale fakticky je nelze ignorovat a každá „nevlastizrádná“ vláda se s nimi musí nějak cíleně popasovat - ve smyslu „zkrotit je“ - pokud má zůstat skutečnou mocí.

Pojďme ale zpět k „papírovým“ otázkám. Byla řeč o demokratické legitimitě jakožto odsouhlasení dané složky moci většinou občanů. To ihned nastoluje otázku, jak se určí, co je většina a jak velká by

tato většina měla být; zda prostá, tzn. „těsně nad 50 procent“, nebo, jak se říká, kvalifikovaná (např. dvě třetiny všech hlasujících), nebo, jak je tomu v tzv. kopném právu, absolutní, tj. odsouhlasit danou věc musí 100% všech hlasujících. Osobně souhlasím s tím, že „odhlasovanost“ významu toho, co bude znamenat pojem většina, zesiluje demokratickou legitimitu, každopádně zároveň ukazuje na její limity skrz skutečnost, že o tom, co bude bráno jako většina, by – aby to bylo demokratické – papírově opět měla rozhodnout nějaká většina, která však ještě není definovaná, což hrozí nekonečným regresem. Tomuto limitu demokratické legitimacy, který se vyjevuje nejen v případě otázky, co je většina, se ale budu věnovat v samostatném odstavci.

Dále se zde nastoluje otázka formy vyjádření onoho odsouhlasení nějaké složky státní moci občanem. Řešení této otázky je z hlediska faktické praxe relativně jednoduché: nejspravedlivější a nejvíc „individuální“ (tedy, respektující každého jednotlivého občana) formou onoho vyjádření se jeví hlasovací lístek. Jistě, i u něj se musí řešit nějaké otázky, např. jak se hlasovacím lístkem vyjádří občan, který třeba nemá ruce, nebo navíc ani nemůže mluvit, aby svému zákonnému zástupci sdělil svou vůli ohledně daného hlasování, ale to jsou otázky v posledku celkem snadno řešitelné. Dříve se do jisté míry používala forma aklamace, ale ta v porovnání s hlasovacím lístkem není příliš spravedlivá; např. ne každý má stejně silné hlasivky, ne každý se může fyzicky dostavit na místo kde se bude aklamovat, atp. Pro silnější demokratickou legitimitu by jistě měla i forma odsouhlasení být demokraticky odsouhlasena (čímž se nám opět ukazuje onen problém nekonečného regresu), ale z praktického hlediska věřím, že nějaká forma hlasovacího lístku by byla předmětem celkem všeobecné shody.

Dále jsem zmínil rozměr toho, že legitimita může anebo nemusí být přímá a bezprostřední. Zde mám na mysli typicky rozdíl mezi tím, kdy volič legitimuje nějaký státoprávní či obecně správní akt – např. přijetí nějaké mezinárodní či lokální smlouvy, konkrétního zákona, nějaké rozhodnutí na obecní úrovni – bezprostředně, typicky v referendu, nebo zda jej legitimuje pouze tím, že dal vědomě mandát svému zvolenému zástupci k tomu, aby tento za něj v dané věci rozhodoval. Přímé rozhodování občana samozřejmě znamená silnější demokratickou legitimitu, nepřímé skrz zástupce slabší. Praxe je u nás v České republice nejen ta, že přímé rozhodování občana se uskutečňuje jen málokdy, takřka výjimečně, ovšem ani to nepřímé velmi často prakticky žádnou demokratickou legitimitu nemá, protože zastupitelé fakticky rozhodují o věcech, o nichž se před svým zvolením ve volebním programu vůbec nezmiňovali, a odevzdání rozhodovací pravomoci zastupitelům občanem funguje ve stylu, že zastupitel uplatňuje svou rozhodovací pravomoc ve stylu „mohu rozhodovat o čem chci a jak chci bez ohledu na názor občana; on mne svou volbou zmocnil k tomu, abych si dělal, co chci“. Jak měl vyjádřit zesnulý slovenský politik Jaroslav Paška, praxe funguje ve stylu „vyhraj volby a můžeš všechno“. Zde si všimněme, že naše zákony a především ústava, o které ještě bude řeč (viz název článku) žádným způsobem nedefinují, k čemu přesně občan svou volbou svého zastupitele vlastně zmocňuje a k čemu ne. Že je to naprosto špatně, asi není třeba dodávat. Pokud by mi někdo chtěl ukázat, že se mýlím, budu rád, když mi to sdělí, protože znát nazpaměť všechny naše zákony je jednoduše nemožné a neznají je ani právníci (hlavně ale že ani v takové situaci neznalost zákona nikoho neomlouvá, že?)

Nyní se dostávám k avizované tematizaci limitu demokratické legitimacy, kterou ukazuje ona hrozba nekonečného regresu. Totiž, o demokratické legitimitě sice byla řeč v tom smyslu, že se demokraticky legitimují složky (orgány) moci na různých úrovních vlády a (samo)správy, ovšem viděli jsme, že např. otázka toho, co je resp. co bude ta „většina“, která by měla rozhodnout, je sporná a měla by být ideálně také demokraticky legitimována, k čemuž už ovšem potřebuje mít definovanou právě tu většinu, o níž by teprve měla rozhodnout. V tomto smyslu se ukazuje nepřekročitelný limit demokratické legitimacy a v důsledku se ukazuje to, že každá demokratická legitimita nakonec stojí na nějaké legitimitě NEDEMOKRATICKÉ. Tzn. v základu celého úsilí o demokratickou legitimitu nakonec vždy stojí nějaké nedemokratické, tzn. většinou běžných lidí neschválené rozhodnutí. Jak by

toto „nedemokratické“ rozhodnutí mělo vypadat a kým by mělo být učiněno, aby nebylo v rámci možností příliš „diktatorní“? Odpověď na tuto otázku bude vždy do určité míry arbitrární. Já mám za to, že v aktuální situaci Evropy, v níž nemáme žádné absolutistické monarchie či teokratické státy, je oním „nedemokratickým“ rozhodnutím iniciativa jednotlivých lidí nasměrovaná k ovlivňování mocenských poměrů a pravidel fungování státu. Jinak řečeno, svobodný člověk má právo, které nemusí být nijak demokraticky legitimováno (protože to metodicky ani nelze), usilovat o ovlivňování/nastavení společensko-mocenských poměrů a s tím souvisejících rozhodnutí (jako např. rozhodnutí co bude chápáno jako většina) a za tímto úsilím se může sdružovat do skupinek, které budou za dosažením tohoto cíle aktivně působit. Toto tvrzení je do značné míry teoretické v tom, že státy a nastavení fungování mocenských poměrů samozřejmě „již existuje“ a i tyto iniciativy do nějaké (často značné či úplné) míry ošetřuje; typickým příkladem v naší republice je nutnost doložit státnímu úřadu 1000 podpisů ke schválení založení politické strany či hnutí, což je typický typ skupiny založené právě za oním úsilím o ovlivňování společensko-mocenských poměrů. Jak ale ještě ukážu později v oddílu týkajícím se naší ústavy, má toto tvrzení i v současné situaci svůj důležitý praktický rozměr.

Demokratická legitimita našich složek moci a především naší ústavy

Nyní se již blíží k „vyvrcholení“ tohoto textu. Na základě výše uvedeného se podívám na to, jaký je zhruba stupeň demokratické legitimacy státní moci v České republice a speciálně se v této věci budu soustředit na ústavu.

Pokud zůstaneme pro zjednodušení u složek moci zákonodárné, výkonné a soudní na nejvyšší úrovni, pak platí že:

- zákonodárná moc má z těchto tří složek sice největší demokratickou legitimitu, ovšem z hlediska nějakého „absolutního“ měřítka je tato legitimita z mnoha důvodů slabá. Je to z důvodů jako nemožnost občana kandidovat mimo kandidátku politické strany, v rámci níž o pořadí (natož přítomnosti) na kandidátkách, které určuje šanci být zvolen, má občan často nulovou šanci rozhodovat. Řeč o tom, že po volbách si zvolení zástupci většinou stejně dělají, co chtějí - s neplněním předvolebních slibů máme dlouholeté zkušenosti - už byla; zvolené strany (především ty vládní) ani jejich členové nejsou nijak právně vázáni k tomu, aby své předvolební sliby plnily. A dále, máme zde zastupitelskou, nikoliv přímou demokracii, a ta má demokratickou legitimitu z definice slabší.

- výkonná moc má demokratickou legitimitu jen velmi nepřímou, protože občan už nijak nerozhoduje o tom, kdo bude premiérem nebo tím a tím ministrem, ale toto rozhodování svým hlasovacím lístkem zcela odevzdal do moci jím zvolených zástupců a výsledku povolebních koaličních vyjednávání, na které nemá vliv naprosto žádný. Přičemž pokud se do výkonné moci nedostal nikdo z těch, koho svým hlasovacím lístkem občan volil, pak ani žádné zastoupení svých zájmů ve výkonné moci jednoduše nemá.

- soudní moc je však úplný speciál, protože je to ohromně důležitá složka moci (z jistého hlediska dnes možná i nejdůležitější), ovšem její demokratická legitimita je fakticky téměř nulová. Soudcem se totiž, velmi mírně řečeno, nemůže stát každý, a do určení toho, kdo bude kandidátem na soudce a kdo skutečným soudcem, nemá občan vůbec žádnou možnost zasáhnout. Jediné dvě slabé stopy velmi nepřímé demokratické legitimacy soudní moci vede opět od hlasovacích lístků, skrz které občané rozhodli o stranách překročivších pětiprocentní práh ke vstupu do sněmovny a obecních a krajských zastupitelstev, přičemž na sestavení vlády, určení toho, kdo bude ministr a koho tento navrhne na post soudce, už však občan neměl vliv naprosto žádný. Stejně tak nemá obyčejný občan vliv na volbu soudních přisedících, které volí obecní či krajské zastupitelstvo; jedinou „demokratickou berličkou“ je možnost na funkci soudního přisedícího kandidovat bez nějakého

právního vzdělání.

Tudíž s demokratickou legitimitou nejvyšších a tedy nejdůležitějších složek státní moci je to v naší zemi, mírně řečeno, bída (ne, že by na tom v tomto ohledu byly ostatní státy Evropy, snad kromě Švýcarska, nějak extra lépe), ovšem to ještě nic není ve srovnání se základní složkou moci v „papírové“ demokratických státech republikánského zřízení, kterou je ústava. Čímž se konečně dostávám k závěrečné a hlavní části dnešního, trochu delšího textu, části, kvůli které jej vlastně celý píšu.

Tento text by mne nikdy nenapadlo napsat, nebýt dvou znamenitých přednášek historika a politologa Marka Pavky. Tu první (<https://www.youtube.com/watch?v=pFeXeHLo2Go>) nyní nechám bokem, i když z ní jsem se první informace o stupni demokratické legitimacy české ústavy dověděl poprvé a přednáška mně ohromně zaujala. Zcela zásadní a nebojím se říci přelomová je ovšem ona druhá přednáška (s trestuhodně malým počtem shlédnutí necelých 6500), kterou sem vkládám přímo jako video:

Jak píše jeden komentující pod videem s přednáškou: „Přitom tam nepadlo nic nějak úplně nového či převratného, jenom mě nikdy nenapadlo to takhle poskládat dohromady... souhlasím, že tahle přednáška je mistrovské dílo státovědy. „ Ne, že bych zcela souhlasil s tím, že v přednášce nepadlo NIC nového, pro mne tam nového bylo dost, ovšem s tím, že přednáška je mistrovským dílem státovědy, zcela souhlasím. Tuto přednášku by si měl pozorně vyslechnout každý alespoň dvakrát a osobně doporučuji si ji stáhnout a zálohovat. Přiznám se, že jsem informace, v přednášce Markem odprezentované, neověřoval - dalo by to totiž ohromné množství práce a rešerše, kterou ostatně musel Marek sám udělat, aby vůbec dal přednášku dohromady - a pokud by někdo chtěl některé informace v ní uvedené věcně rozporovat, nechť to jistě udělá; do té doby ji ovšem beru jako spolehlivou.

Když to zestručním, Marek v přednášce podrobně ukazuje, že stupeň demokratické legitimacy ústavy ČR, je - zjednodušeně řečeno - NULOVÝ. Ústava ČR, tato „základová deska“ údajně demokratického státu Česká republika, má v zaokrouhlení nulovou demokratickou legitimitu, každopádně nejmenší v celé Evropě, a je tudíž zcela a naprosto NEDEMOKRATICKÁ. A i když s demokratickou legitimitou jiných evropských států to často není o moc lepší, je demokratická legitimita jejich ústavy alespoň „lehce nad nulou“. Ta naše ovšem ne. Vzhledem k tomu a také vzhledem k pár dalším okolnostem, Markem v přednášce vysvětlených, není politický režim České republiky demokracií, nýbrž je fakticky ÚSTAVNÍ DIKTATUROU.

Všechny důvody proč tomu tak je najdete v Markově přednášce, kterou berte i jakoby součást tohoto blogu. Já bych už nyní jen uvedl, jaké praktické důsledky z toho podle mne vyplývají. Nemá-li česká ústava žádnou demokratickou legitimitu, pak za mne tento fakt za mne legitimuje přesně to, co naše ústava tak trestuhodně vágně zakazuje tím, co se nazývá „klausule věčnosti“: totiž úsilí o změnu podstatných náležitostí údajně „demokratického právního státu“. Že tuto změnu naše ústava nepřipouští? Při vědomí prakticky nulové demokratické legitimacy této ústavy je takové nepřipouštění vyloženo pro smích, a tento fakt de facto legitimizuje pokusy řešit takovou situaci mimoústavními prostředky, ústavnímu soudu (který některé evropské státy vůbec nemají) navzdory. Tím vším se však rozhodně nesnažím naznačit, že důsledkem absence demokratické legitimacy naší ústavy je nutnost udělat něco ve stylu „vzít tanky a samopaly (které my, obyčejní občané, samozřejmě nemáme) a uchopit státní moc“. Ale jejím důsledkem bezesporu je legitimita úsilí o - ideálně samozřejmě zcela nenásilnou - demokratickou legitimizaci naší ústavy, přičemž na základě zkušeností s celým polistopadovým vývojem by toto úsilí nutně mělo usilovat o sepsání a přijetí zcela nové ústavy, s tím, že na ničem z toho by se však v žádném případě nesměli nijak podílet hrobaři demokratické legitimacy složek moci České republiky, mezi nimiž na prvním místě figuruje např.

Pavel Rychetský (proč, k tomu opět viz Markova přednáška). Jak toho prakticky docílit, to je samozřejmě ukrutně těžká otázka, protože se taková věc v současných poměrech musí na první pohled jevit prakticky nemožnou. To však neznamená, že by se úsilí o dosažení tohoto cíle neměl nikdo chopit. Jelikož se bohužel nejedná o voličsky atraktivní téma - nelze očekávat, že když průměrný český volič pochopí, že ústava ČR nemá žádnou demokratickou legitimitu, půjde hromadně protestovat do ulic; běžného voliče zajímají chléb a hry - nabízí se jako jedna z možných cest, jak téma dostat do veřejného prostoru, pokus získat pro věc nejprve kvalitní jednotlivce z nejrůznějších oborů, jejichž slovo si společnost nemůže dovolit úplně odignorovat. Samozřejmě se ale celá věc musí udělat tak, aby se zabránilo výsledku typu „vlk zdání demokratické legitimizace ústavy se nažral, ovšem koza aktuálního stavu zůstala fakticky celá“. Prozradím věc, která snad není nijak tajná, a sice že Marek Pavka je členem nejmenované politické strany (jaké, to si čtenář může při troše hledání i dovodit), takže právě pro tuto stranu se tato záležitost jako jedna z jejich agend přirozeně nabízí. A ať by se takového úsilí ona strana chopila či ne, právě zde mohou přijít na scénu právě oni iniciativní jednotlivci či skupinky, o nichž jsem psal výše v odstavci o nekonečném regresu, a kteří se do tohoto tématu dlouhodobě „zakousnou“. Nemlčet ohledně této hanebné situace s naší ústavou je každopádně extrémně důležité, už jen proto, že - jak Marek v přednášce uvádí zhruba v čase 27:59 - dle právníka Jiřího Přibáně znamenala pasivní poslušnost a mlčení občanů fakticky zpětnou legitimizaci naší Ústavy ze strany lidu. Pokud to tak je, a pokud k tomu přidáme Markem zmíněný princip českého právníka a státovědce Františka Weyra „každá část právního řádu může být zrušena za stejných podmínek, za jakých byla do právního řádu začleněna“, pak aktivní nemlčení občanů v této věci neznamená nic jiného, než nastartování procesu delegitimizace nedemokratické české ústavy. Mimochodem, o tom, jak podobné úsilí dopadlo na Islandu, si můžete poslechnout v této (<https://www.youtube.com/watch?v=k9TuEhCmGNY>) Markově přednášce.

Lze tedy konstatovat, že Česká republika fakticky není demokratickým státem prostě už jen proto, že základní kámen její „demokratické“ stavby - ústava - nemá žádnou demokratickou legitimitu. Což ovšem v postdemokracii není nic zásadně překvapivého.

Text zakončím veršem, o němž nic konkrétního neprozradím, ale ve vztahu k němuž jen naznačím, že se „něco“ už připravuje:

ÚSTAVO, ÚSTAVO

TĚŠÍM SA NA TEN DEN

KDY SAMI ŤA SCHVÁLÍME

A SAMI ŤA SEPÍŠEM!

AUTOR: Jakub Moravčík

ZDROJ: Blog iDnes